

ZÂHİDÜ'L-KEVSERÎ

Osmanlı velî ve âlimlerinden. İsmi Muhammed Zâhid'dir. Babası ulemâ ve meşâyıhtan Hasan Hilmi Efendidir. Kevserî nisbesiyle meşhûr oldu. 1879 (H.1296) senesinde Bolu'nun Düzce ilçesine bağlı Çalıcumâ (Hacı Hasan Efendi) köyünde doğdu. 1951 (H.1371) senesinde Kâhire'de vefât etti. Kabri Karâfe Kabristanında, İmâm-ı Şâfiî hazretlerinin kabrinin yakınındadır.

Babası aslen Kafkasyalı olup, memleketleri Ruslar tarafından işgâl edilince, hicret ederek Anadolu'ya geldi. Bolu'nun Düzce ilçesi yakınındaki bugünkü adı Çalıcumâ olan o zamanki adıyla Hacı Hasan Efendi köyüne yerleşti. Muhammed Zâhidü'l-Kevserî bu köyde dünyâya geldi. İlk tahsîlini babasından gördü ve Düzce âlimlerinden ilim öğrendi. Sonra İstanbul'a gelerek Kazasker Hasan Efendinin Dârülhadîs Medresesinde yerleşti. Fâtih dersiâmlarından Eğinli İbrâhim Hakkı Efendi ile Alasonyalı Ali Zeynelâbidîn Efendiden dînî ve Arabî ilimleri okuyarak, icâzet, diploma aldı. 1907 senesinde yapılan rûûs imtihanını kazanarak ders vekîli oldu. Ahmed Âsım Efendinin başkanlığındaki Ahıskalı Ahmed Esad Efendi, Dağıstanlı Mustafa bin Azm Efendi ve Tosyalı İsmâil Zühdü Efendilerden meydana gelen heyet huzûrunda dersiâmlık imtihanını kazandı. Bir müddet Fâtih Câmiinde müderrislik yapan Muhammed Zâhidü'l-Kevserî, 1913 senesinde İstanbul Müderrisliği rütbesine ulaştı. Fâtih Câmiinde müderrislik yaptığı sırada ayrıca Dârüşşafaka'da Arapça dersleri okuttu.

Zâhidü'l-Kevserî, Dârülfünûnda (İstanbul Üniversitesi) fıkıh ve fıkıh târihi derslerini okutmak için açılan imtihanı birincilikle kazanmış ise de bu vazîfeye, mevcut öğretim üyelerinden birisi vekâleten getirildiğinden, tâyini gerçekleştiremedi. Ürgüplü Mehmed Hayri Efendinin şeyhülislâmılığı sırasında islâh edilen medreselerde belâgât, aruz ve ilm-i vâd' derslerini okuttu. Bu sırada Kastamonu'da açılan yeni bir medreseyi faâliyete geçirmekle vazîfelendirildi. Üç yıl kadar bu vazîfeyi liyâkatle yürüten Zâhidü'l-Kevserî, istifâ ederek İstanbul'a döndü. İstanbul'a dönüşü kış mevsimine rastlıyordu. Her taraf karlarla kaplı olduğu için Karayolundan gitmeyi tercih etmeyip deniz yolundan gitmeye karar verdi. İnebolu Limanından bindiği eski bir gemi kâh durup kâh dolanarak Ereğli'ye yaklaştı. Zâhidü'l-Kevserî yola böyle devâm etmektense inmeye ve Akteşşehir'e geçmeye karar verdi. Orası Düzce'ye yakındı. Sefere ara verip Düzce'ye gitmeyi ve şartlar yolculuğa müsâit oluncaya kadar orada kalmayı düşünüyordu. Gemiden inip bir kayıkla Akteşşehir'e gitmek üzere yola koyuldu. İkinci vaktine doğru deniz hırçınlaştı. Ard arda vuran dalgalar, Zâhidü'l-Kevserî ve Akteşşehir yolcularının bulunduğu kayığı devirdi. Fakat yolcular devrilen kayıktan ayrılmayıp kayığın kenarlarına tutundular. Dalgalarla uğraşmadan dolayı bir müddet sonra Zâhidü'l-Kevserî de diğer yolcular gibi kendini kaybetti. Denizden çıkarıldığında tek hissettiği şey kulağındaki çınlamaydı. Diğer yolcular da güçlüğü fakat sağ olarak sâhile çıkarıldılar. Zâhidü'l-Kevserî'nin Kastamonu'ya götürüp de, orada bırakmayıp İstanbul'a geri getirmek için yanına aldığı çok sayıda eşyâları ve nefis yazma kitapları sulara gömüldü. Aralarında asırlarca önce yazılmış ünlü âlimlere âit fıkıh, hadîs ve akâid ilimlerine dâir kitaplar da bulunuyordu.

Kazâdan sağ sâlim kurtulan Zâhidü'l-Kevserî hazretleri birkaç gün kalmak üzere Düzce'ye gitti. Bu esnâda İstanbul'dan Dârüşşafaka Medresesine tâyin edildiğini bildiren telgraf geldi. Bu emir üzerine İstanbul'a gelen Zâhidü'l-Kevserî, Dârüşşafaka'daki vazîfesine başladı. Bir ay sonra da

Medresetü'l-Mütehassısîne müderris tâyin edildi. Ders vekâleti meclisine üye seçildi. Bir müddet sonra yetmiş beş Osmanlı lirası aylıkla ders vekilliğine tâyin edildi.

Sultan İkinci Bâyezîd Han bir medrese yaptırmış ve bu medresede Şeyhülislâmın bizzat ders vermesini emretmişti. Fakat zamanla Şeyhülislâmlar meşgûliyetlerinin çoğalmasi sebebiyle kendilerinin yerine ders vermek üzere bir vekil görevlendirmişlerdi. Şeyhülislâmın yerine ders veren bu müderrislere ders vekîli denirdi. Ders vekîlinin yetkisi El-Ezher Üniversitesi rektörünün yetkisine eşitti. Sultan Vahîdeddîn Han zamânında Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendinin ders vekîli olan Zâhidü'l-Kevserî bu şerefli vazîfeyi liyâkat ve üstün başarıyla yürüttü. Sonra Bayındırlık Kurulunun, Sultan İkinci Mustafa Hanın yaptırmış olduğu Lâleli Medresesini yıkmasına karşı çıktığı için bu vazîfesinden alındı.

İslâm dînini doğru olarak anlatan Ehl-i sünnet âlimlerinin yolunda giden, her türlü sapık ve bozuk cereyânlara karşı olan Zâhidü'l-Kevserî, Osmanlı Devletini batıran İttihâd ve Terakkîye ve onlara âlet olan, din âlimi ve şeyh geçinen fakat İslâmiyetten haberi olmayan kimselere şiddetle karşı çıktı. İstanbul'da kaldığı zamanlar yüzlerce talebe yetiştirdi. Bu talebelere tahsillerinin sonunda ehliyetli olduklarına dâir icâzetnâme, diploma verdi. Fakat Ehl-i sünnet yoluna ve Ehl-i sünnet âlimlerine olan hücumlar karşısında kale gibi direnmesini sürdürdüğü için ittihâdçılar ve onların maşaları durumunda olanların haksız ithâm ve hücumlarına uğradı. Ders Vekâleti Meclisi üyeliğini ve müderrislik vazîfesini devâm ettirdiyse de, bâzı ihlâslı kimselerin kendisine, tutuklanması için türlü oyunların tezgâhlandığını haber vermeleri üzerine durum yatışınca kadar geçici olarak İstanbul'dan ayrılmaya karar verdi. 3 Kasım 1922 târihinde Mısır'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Deniz yoluyla İskenderiyye'ye oradan da Kâhire'ye gitti. Birkaç ay Kâhire'de kaldıktan sonra Şam'a gelip bir yıl burada kaldı. Sonra tekrar Kâhire'ye dönerek Câmîü'l-Ezher'de (Ezher Medresesinde) okuyan Türk talebelerin kaldığı Ebû'z-Zehab Muhammed Bey Dergâhına yerleşti. Orada kaldığı müddet içinde ders okutup talebe yetiştirmekle ve ilmî eserler yazmakla meşgûl oldu. 1928 senesinde tekrar Şam'a gelip bir yıl kaldıktan sonra Kâhire'ye döndü. Dârü'l-Mahfûzâtî'l-Mısriyye (Mısır Devlet Arşivi)de bulunan bir kısım Türkçe belgeleri Arapça'ya tercüme etme gibi mütevâzî bir işte çalışarak geçimini sağladı. Bir müddet sonra eşini ve çocuklarını da İstanbul'dan yanına getirtti. Bir oğlu ve üç kızı olan Zâhidü'l-Kevserî, son senelerini ilmî eserler yazmakla geçirdi. Son yıllarda şeker hastalığı ve yüksek tansiyon rahatsızlığına tutuldu.

Bir oğlu ve üç kızı onun sağlığında Kâhire'de vefât ettiler. Zâhidü'l-Kevserî hazretleri de 1951 (H.1371) senesinde Kâhire'de vefât etti. Câmîü'l-Ezher'de kılınan cenâze namazından sonra Karâfe Kabristanında İmâm-ı Şâfiî hazretlerinin kabri civârında, dostu İbrâhim Selîm'e âit bölümde defnedildi. Vefâtından sonra ayağına sıcak su dökülüp rahatsızlanan hanımı Türkiye'ye dönmüş ve 1957 senesinde Düzce'de vefât etmiştir.

Zâhidü'l-Kevserî hazretleri uzun boylu, geniş omuzlu, dolgun vücutlu bir yapıya sâhipti. Güçlü bir işitme kâbiliyeti ve keskin görüşü vardı. Hâfızası çok kuvvetliydi. Arapça, Türkçe, Farsça ve Çerkezce lisanlarını çok iyi bilirdi. Arapça'yı konuştuğu zaman onun Arap olmadığını ancak bir Arap anlayabilirdi. Çeşitli halk lehçelerini ve fasîh Arapça'yı büyük bir mahâretle konuşurdu. Kendisinin esas alanı nesir olmasına rağmen şiirde de güçlü bir edipti. Hanefî mezhebine mensûb olmasına rağmen, İmâm-ı Şâfiî hazretlerine de büyük bağlılığı vardı.

İlmî çalışmalarını ince bir dikkat ve titizlikle yürütürdü. İlmî münâzara ve mülâkâtlarda kendisine yöneltilen çeşitli sorulara kesin ve iknâ edici cevaplar verirdi. İslâm âlimlerinin ve evliyâullahın büyüklüğünü kavrayamamış olan İbn-i Teymiyye ve onun yolunda olan, dinde reform yapılmasını savunan kimselere karşı çıkardı. Ehl-i sünnetin savunuculuğunu yaptığı, İslâmiyetin emir ve yasaklarının değiştirilmesine karşı çıktığı için muârizları tarafından taassupla ithâm edilmişti. Fakat onun ilmi, çalışması ve yaşayışı muârizlarının haksız ithamlarını çürütmekteydi.

Ömrünü her fırsatta eser yazmak, nasîhat etmek ve insanlara İslâmiyetin emir ve yasaklarını anlatmakla geçiren Zâhidü'l-Kevserî hazretleri, talebelerine dâimâ faydalı eserler yazıp, basmalarını ve dağıtmalarını tavsiye ederdi.

Zâhidü'l-Kevserî İstanbul'da ve Mısır'da bulunduğu sırada pekçok talebe yetiştirip icâzet verdi. Onun talebelerinden bâzıları şunlardır: Sultan Bâyezîd Câmîi vâizlerinden Hacı Cemâl el-Asûnî, Mısır'daki Kudsî Kütüphânesinin sâhibi Hüsâmeddîn Kudsî Efendi, Osmanlı Sultanı Abdülazîz Hanın yeğeni Şehzâde Hüseyin Hayreddîn Efendi. Ömrünün son günlerinde yanından ayrılmayan Çerkez asıllı Şeyh Abdullah bin Osman el-Humûsî, Şeyh Abdülfettâh Ebû Gudde, **Te'nîbü'l-Hatîb**

adlı eserini neşreden İzzet Attâr el-Hüseynî, İzmir vâizlerinden Ali Aksoy, Şeyh Muhammed İbrâhim Hatênî ve Şeyh Muhammed İhsân bin Abdülazîz'dir.

Zamânının tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi olan Zâhidü'l-Kevserî hazretleri pekçok kıymetli eser yazdı. Türkiye'de iken yazdığı yirmiden fazla eserden sâdece dördü basılabilmektedir. Bunların birisi Farsça, birisi Türkçe, diğer ikisi de Arapçadır. Kendisi Türkiye'de yazdığı eserler arasında tefsîre dâir iki ciltlik basılmamış eserinin çok önemli olduğunu söylerdi. Mısır ve Şam'da yazdığı eserlerin sayısı ise otuzu geçmektedir. Arapça kaleme aldığı bu eserlerin çoğu basılmıştır. Hadîs, fıkıh, fıkıh usûlü ve İslâm âlimlerinin hayatlarını anlatan elliden fazla esere uzun önsözler, notlar ve açıklamalar yazmıştır. **Mecelletü'l-İslâm** gibi dînî ve ilmî dergilerde çıkan yüzden fazla makâlesi talebeleri tarafından derlenerek

Makâlâtü'l-Kevserî

adıyla yayınlanmıştır. Vehhâbiliği reddeden

Esseyfü's-Sakîl

kitabı ile

Makâlât

kitabı çok kıymetlidir.

“El-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk

kitabı Kâhire'de ve

İrgâmü'l-Merîd

İhlâs Vakfı tarafından İstanbul'da basılmıştır. Ayrıca

Hüsnü't-Tekâdî

kitabı kıymetlidir. En çok hadîsle meşgûl olan, Hanefî mezhebi imâmları Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed Şeybânî, İmâm-ı Züfer gibi talebelerinin biyografileri, görüş ve ictihadları üzerinde duran Zâhidü'l-Kevserî hazretlerinin, Hatîbü'l-Bağdâdî'ye karşı İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretlerini müdâfaa etmek gâyesi ile yazdığı

Te'nîbü'l-Hatîb

adlı eseri de önemlidir.

ÜCRETSİZ DERS

Zâhidü'l-Kevserî hazretleri İslâmiyetin emirlerine uymakta, yasaklarından sakınmakta, zühd, dünyâdan uzaklaşmakta ve takvâda âdetâ isminin canlı bir misâliydi. Dünyâ malına ve makâmlarına değer vermez, dünyâ ehlinden uzak olmaya çalışırdı. Bu yönüyle seçkin bir kişiliğe sâhipti. Hiç kimseye şahsî kin beslemezdi. Bir kimsenin kendisini aldattığını anlarsa, onu tahkik ederek araştırır, o kimseyle bir daha münâsebet kurmazdı. Darlık ve sıkıntılara sabreder, kendisinde bulunan ilmî ve ahlâkî üstünlük sebebiyle diğer insanlardan kendini üstün görmezdi. İlmîni istismâr vâsıtası yapmaktan şiddetle sakınırdı. Bu sebeple çevresi oldukça genişlemişti. Hiçbir ücret almadan ders verirdi. Yaptığı kitap tashihlerinden bile herhangi bir para veya karşılık almazdı. Hayâtının son günlerinde hastalığı iyice artınca, tedâvî masraflarını karşılayabilmek için kitaplarını satmaya karar vermişti. O halde iken dahi talebelerinin maddî yardımlarını kabûl etmemişti. Sıkıntılı günlerinde Fuâd Üniversitesinden iki profesör, kendisini ziyâret ederek üniversitede ders vermesini istediler. Zâhidü'l-Kevserî özür dileyerek bunu yapamayacağını belirtti. Onlar gittikten sonra; "Niçin kabûl etmediniz?" diye sorulunca; "İçinde bulunduğum durumdan dolayı kesinlikle ücretli olarak ders vermeme istiyorlardı. Bunun için kabûl etmedim. Böyle bir işi aslâ kabûl edemem." diye cevap verdi.

- 1) *İrgâmü'l-Merîd*
- 2) *Makâlâtü'l-Kevserî; s.1-90*
- 3) *Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye; (49. Baskı) s.1165*
- 4) *İşâretü'l-Merâm Mukaddimesi*
- 5) *İslâm Meşhûrları Ansiklopedisi; c.3, s.2083*